

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД ДО ПРОБЛЕМИ МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ВЧИТЕЛІВ

GENDER APPROACH TO THE PROBLEM OF MORAL DEVELOPMENT OF FUTURE-TO BE TEACHERS

У статті розглянуто проблему морального розвитку сучасних учителів, їхні ціннісні та смислові життєві орієнтації в межах гендерного підходу.

Теоретична основа дослідження представлена аналізом підходів таких науковців, як С. де Бовуар, Л. Колберг та К. Гілліган, до проблеми морального розвитку чоловіків і жінок. Підхід К. Гілліган до проблеми відмінностей у моральному розвитку чоловіків і жінок можна розглядати як одне з пояснень домінування жінок у виховних та навчальних закладах: чоловіків не приваблює така сфера діяльності, тому що для них нормативним є невтручання в особистісні взаємини, негативне сприйняття обов'язку перед іншими; для жінок цінність мають значущі й глибокі особистісні взаємини, вони практично завжди зосереджені на ситуаціях реального життя. Тоді як жінки намагаються пом'якшити проблему (насилля, травму), чоловіки схильні до того, щоби почати засуджувати принцип або правило, що призвів до травми або насилля.

З позицій гендерного підходу асиметрія в кількісній представленості жінок і чоловіків у школі пояснюється не тільки роботою стереотипних уявлень про особистісні якості жінок і чоловіків, але й наявною ієрархією між статями, що підтримується державою на рівні фінансування.

У статті подано результати дослідження, спрямованого на вивчення особливостей розвитку моральних якостей вчителів у категоріях ціннісних орієнтацій з позицій статевого та вікового підходів. Ціннісні орієнтації вчителів вивчалися за допомогою методики Рокіча. У дослідженні взяли участь студенти, які є майбутніми вчителями, що навчаються в Горлівському інституті іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», у кількості 33 осіб (21 дівчина і 12 хлопців), а також вчителі, що мають від 5 до 15 років педагогічної діяльності, в кількості 33 осіб (26 жінок і 7 чоловіків).

Проведене нами дослідження показало, що у зрілої категорії досліджуваних статеві відмінності проявилися більшою мірою. Жінки відрізнялися більш високими показниками індивідуальних перспективних завдань, а чоловіки – завзятістю в роботі, високою концентрацією сил на роботі та проявом твердості в прийнятті рішень.

Статеві відмінності проявили себе також у переважаючих термінальних цінностях, що більшою мірою пов'язувалися з уподобаннями чоловіків і юнаків, які, на відміну від жіночої групи, надавали високій значущості активній діяльності та наявності друзів. У перевагах інструментальних цінностей статеві відмінності більше пов'язувалися зі вподобаннями дівчат і жінок, які, на відміну від чоловічої групи, надавали значущості охайності та вихованості. Виявлені нами вікові відмінності у ціннісних перевагах дорослої та студентської груп відповідали

реалізації вікових завдань: студенти показали спрямованість на досягнення матеріальних і соціальних благ завдяки саморозвитку та висуванню високих вимог до себе, прояву сміливості у відстоюванні власних позицій. Доросла категорія показала стурбованість змістовим та емоційним наповненням життя, що досягається завдяки вихованості та охайності.

Ключові слова: гендер, моральний розвиток, освітній процес, юнацький вік, вік зрілості, термінальні цінності, інструментальні цінності.

The article deals with the problem of moral development of modern teachers, their values and life important orientations within the gender approach.

The theoretical basis of the study is presented by analyzing the approaches of S. de Beauvoir, L. Kohlberg and K. Gilligan to the problem of moral development of men and women. K. Gilligan's approach to the problem of differences in the moral development of men and women can be considered as one of the explanations for the predominance of women in educational institutions: men are not attracted to this sphere of activity, because non-interference in personal relationships and negative perception of obligation in front of others are normative for them. For women significant and deep personal relationships are of great value. They are almost always focused on real life situations. At the time when women are trying to soften the problem (violence, trauma), men are inclined to start condemning the principle or rule that have led to the trauma or violence.

From the standpoint of the gender approach, the personal asymmetry in the quantitative representation of women and men in school is explained not only by the work of stereotypes about the personal qualities of women and men, but also by existing gender hierarchy, supported by the state at the funding level.

The article presents the results of the investigation aimed at the study of peculiarities of moral development of teachers in the categories of value orientations from the standpoint of gender and age approaches. Teachers' value orientations were studied through the use of Rokich method. The students – future-to be teachers – of Horlivka Institute of Foreign Languages ("Donbass State Pedagogical University") took part in investigation in the number of 33 people (21 girls and 12 young men) as well as the teachers in the number of 33 people (26 women and 7 men), who have from 5 to 15 year teaching experience.

The conducted by us investigation showed that in the adult category of the examined people gender differences manifested themselves with the highest power. Women differed in higher indices of individual perspective tasks. As for men, they differed by high obsession in work and by high concentration on work and display of firmness in taking decisions. Gender differences manifested themselves in prevalent terminal

УДК 37.011.3-051:17.022.1:305
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2020.18.2.15>

Логвінова Д.В.

к.психол.н.,
доцент кафедри психології
Донбаський державний педагогічний
університет

Логвінов О.В.

студент II курсу
факультету комп'ютерних наук
Харківський національний університет
радіоелектроніки

values that in greater degree were related to the preferences of men and young men, who unlike the female group attached great importance to energetic activity and presence of friends. In the preferences concerning instrumental values, gender differences were more related to the preferences of girls and women, who unlike the male group attached importance to neatness and good breeding. The age differences that we found in the value preferences in adult and students' groups corresponded to the implementation

of age tasks: students showed a focus on achieving material and social benefits through self-development and making big demands on themselves, showing courage in defending their positions. The adult category showed concern for meaningful and emotional content of life, which is achieved through good breeding and neatness.

Key words: gender, moral development, educational process, youth, age of maturity, terminal values, instrumental values.

Постановка проблеми. У галузях гуманітарних і соціальних наук гендерні дослідження набувають усе більшої актуальності та затребуваності. Наш інтерес до морального розвитку вчителів у межах гендерного підходу викликаний асиметричним залученням жінок і чоловіків до освітнього процесу, що є, на наш погляд, наслідком гендерних відмінностей у системі їхніх ціннісних та смисложиттєвих орієнтацій.

Постановка завдання. У роботі ми поставили за мету проаналізувати особливості розвитку ціннісних орієнтацій майбутніх та працюючих учителів шкіл у статевому та віковому аспектах. Ми припустили, що відмінності у змісті цінностей студентів та вчителів більшою мірою пов'язані саме зі статевими, а не з віковими параметрами.

Виклад основного матеріалу дослідження. У широкому розумінні гендер визначають як змодельовану суспільством систему цінностей, норм і характеристик чоловічої та жіночої поведінки, стиля життя та способу мислення, ролей та взаємин чоловіків і жінок, набутих ними в процесі соціалізації, що насамперед зумовлено соціальним, політичним, економічним і культурним контекстами буття [3]. Не біологічні, а соціокультурні норми, зрештою, визначають психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності чоловіків і жінок, їхні ціннісні орієнтації. Бути чоловіком або жінкою в суспільстві означає не просте володіння певними анатомічними особливостями, це означає виконання певних приписів для різних статей. Доречним є висловлювання С. де Бовуар про відсутність у природі феномена «жіночність» (і, відповідно, «мужність»): жінка – це штучний продукт, що фабрикується цивілізацією. Те, що вкладається в поняття «жіночність» і «мужність», обумовлено культурою та історією. Філософ зауважує, що «її (жінки) поведінка, її якості, все, у чому її звинувачують, не зумовлено природою, її жіночими гормонами, і не закладено в клітинах її мозку: суспільство, суспільний устрій примушують жінку виробляти в собі певні якості й диктують їй форми поведінки, які обумовлені ситуацією». Відповідно, створюється певний міф, єдине уявлення про те, що являє собою жінка і жіночність (чоловік і мужність) [1]. Суспільство вимагає від кожної людини відповідності певному

статевому образу, і якщо цього не спостерігається, то чоловіків і жінок оголошують немужніми та нежіночними. Отже, те, що у навчальних закладах більшість працюючих представлена жіночою вибіркою, можна пояснити чинними соціальними нормами, за якими тільки жінці властива здібність розуміти внутрішній світ дитини й тільки в неї вистачає терпіння на її виховання, бо так прописано гендером.

З позицій гендерного підходу розподіл можливостей, правтаобов'язків учителів у закладах освіти також покликаний підтримувати наявну ієрархію між статями, відбивати стосунки влади й підпорядкування. Будь-які спроби жінок і чоловіків зайняти позицію протилежної групи загрожують руйнуванню гендерного поділу та нерівності. Незважаючи на прагнення нашої країни відповідати ідеалам демократичного та справедливого суспільства, Україна продовжує дотримуватися принципів патріархального укладу суспільних стосунків. Цілком зрозуміло, що кількісна представленість чоловіків і жінок у закладах освіти пов'язана як зі стереотипними уявленнями про особистісні якості жінок і чоловіків, так і з соціальними механізмами підтримки наявної ієрархії між статями: слабка представленість чоловічої статі у закладах освіти пояснюється гендерними відмінностями в ціннісних орієнтаціях та недостатньою фінансовою підтримкою.

Щодо відмінностей у моральності або доброчесності чоловіків та жінок слід зазначити, що вивчення цієї проблеми було центральним в етичному мисленні багатьох західних філософів. На межі XIX – XX століть у західних науках склалося стійке уявлення, згідно з яким справжніми жіночими чеснотами є милосердя, співчуття, доброзичливість, скромність, а зазначені характеристики виступають причиною відсутності у жінок розсудливості, здібності діяти за принципами й бути залежними від випадковостей та емоцій. До типових чоловічих властивостей традиційно відносили раціональність, незалежність, активність, силу, авторитарність, стриманість у прояві емоцій, здатність до досягнень, що виправдовувало високий соціальний статус з відповідними йому правами та привілеями.

Значний внесок у розвиток цієї проблеми здійснили Л. Колберг та К. Гілліган. Розвиваючи теорію когнітивного розвитку

Ж. Піаже, Л. Колберг дійшов висновку, що моральні дії служать відображенням ментальних здібностей до винесення суджень. Низький рівень морального розвитку відповідає носію обмеженого мислення, високий рівень морального розвитку – тим, хто володіє абстрактним мисленням. Саме такий тип мислення Л. Колберг визначав у чоловіків, котрі розглядалися як стандарт, на який потрібно рівнятися; жінки апріорно вважалися нездатними мати високий рівень морального розвитку. Учений зазначав, що моральний розвиток людини відбувається протягом усього її життя, а головна роль у цьому процесі відводиться поняттю справедливості [5].

К. Гілліган [2] запропонувала новий погляд на спосіб отримання знань про навколишнє середовище, що й було покладено в основу її теорії морального розвитку. Під час дослідження особливостей розуміння людьми самих себе та власної моралі К. Гілліган зробила важливе відкриття: жінки виражають власну моральність у термінах взаємин з іншими; прояви турботи й відповідальності є основними складовими частинами її моральної поведінки. На думку вченої, моральним приписом для жінок виступає обов'язок піклуватися, розпізнавати й пом'якшувати реальні світові проблеми; для чоловіків – обов'язок поважати права інших, оберігати право на життя й самореалізацію. К. Гілліган зазначала, що жіноче прагнення до турботи стосується скоріше самокритики, ніж самозахисту, а чоловіки від початку сприймають обов'язок перед іншими негативно і в термінах невтручання.

Отже, підхід К. Гілліган до проблеми відмінностей у моральному розвитку чоловіків і жінок можна розглядати як одне з пояснень домінування жінок у виховних та навчальних закладах: чоловіків не приваблює така сфера діяльності, тому що для них нормативним є невтручання в особистісні взаємини, негативне сприймання обов'язку перед іншими; для жінок цінність мають значущі й глибокі особистісні взаємини, вони практично завжди зосереджені на ситуаціях реального життя. Тоді як жінки намагаються пом'якшити проблему (насилля, травму), чоловіки схильні до того, щоби почати засуджувати принцип або правило, що призвели до травми або насилля.

Зробивши невеликий екскурс в історію розвитку цієї проблеми, ми спрямували наше дослідження на вивчення особливостей розвитку моральних якостей учителів у категоріях ціннісних орієнтацій з позицій статевого та вікового підходів.

Ціннісні орієнтації вчителів ми вивчали за допомогою методики Рокіча [4]. У дослідженні взяли участь студенти, які є майбутніми вчителями, що навчаються у Горлівському інституті іноземних мов ДВНЗ «Донбаський

державний педагогічний університет», у кількості 33 осіб (21 дівчина і 12 хлопців), а також учителі, що мають від 5 до 15 років педагогічної діяльності, в кількості 33 осіб (26 жінок і 7 чоловіків).

Віковий аспект розвитку моральних якостей учителів ми вивчали, порівнюючи показники термінальних та інструментальних цінностей, одержаних на загальних вибірках студентів і вчителів. Послідовність домінуючих термінальних цінностей від найбільш до найменш важливих цінностей у студентів та вчителів відповідала порядку реалізації їхніх вікових завдань: у студентів – «здоров'я» ($3,00 \pm 2,62$), «розвиток» ($6,91 \pm 4,52$), «матеріальне благополуччя» ($7,45 \pm 4,06$), «цікава робота» ($7,64 \pm 4,72$) та «любов» ($7,70 \pm 5,07$), а в учителів – «здоров'я» ($2,76 \pm 4,65$), «активне діяльне життя» ($6,55 \pm 3,99$), «щасливе сімейне життя» ($6,55 \pm 5,24$), «любов» ($7,88 \pm 5,16$) та «наявність друзів» ($7,94 \pm 4,48$) (табл. 1). Цікаво, що студенти та вчителі значно різнилися у своєму ставленні до одних і тих самих термінальних цінностей. Так, для вчителів, на відміну від студентів, більшою цінністю виступили активна діяльність та наявність друзів, а для студентів – розвиток та матеріальне благополуччя. Отже, для сучасних студентів дуже важливими є самовдосконалення у фізичному, духовному та розумовому планах ($t=2,69$; $p \leq 0,01$), пошук можливостей для одержання високого заробітку ($t=2,211$; $p \leq 0,05$). Для вчителів важливими є діяльне життя з його емоційною насиченістю ($t=2,77$; $p \leq 0,01$), широке коло друзів ($t=2,07$; $p \leq 0,05$) (табл. 1). Викликає непорозуміння малозначне ставлення працюючих і майбутніх учителів до цінностей «щастя інших» та «суспільне визнання», бо саме ці цінності, на наш погляд, визначають специфіку діяльності вчителя – людини, професійна мотивація якої пов'язана з удосконаленням інших, людства загалом.

Представленість домінуючих інструментальних цінностей від найбільш до найменш привабливих стратегій у студентів та вчителів мала приблизно однаковий вигляд (табл. 2). І в учителів, і в студентів найбільш популярними виявилися такі особистісні якості, як вихованість ($4,06 \pm 3,90$ та $6,12 \pm 5,09$ відповідно), життєрадісність ($7,76 \pm 4,89$ і $7,18 \pm 4,75$ відповідно), охайність ($5,97 \pm 3,57$ і $8,67 \pm 5,31$ відповідно), незалежність ($8,12 \pm 5,01$ і $8,52 \pm 4,73$ відповідно), відповідальність ($8,27 \pm 4,06$ і $8,67 \pm 4,65$ відповідно).

Порівняння оцінок інструментальних цінностей студентів та вчителів показало, що студенти, на відміну від учителів, більш високою рейтинговою позицією оцінювали наявність у себе сміливості у відстоюванні власних думок ($9,79 \pm 4,66$ у студентів проти $11,58 \pm 4,28$ у вчителів; $t=1,62$; $p \leq 0,1$) і терпимості

Таблиця 1

Порівняння показників вираження домінуючих термінальних цінностей студентів і вчителів (за критерієм t-Стюдента)

Показник	Вчителі (n=33), M±σ	Студенти (n=33), M±σ	t	Sig. (2 tailed)
Здоров'я	2,76±4,65	3,00±2,62	0,261	0,795
Активне діяльне життя	6,55±3,99	9,67±5,10	2,767	0,007
Щасливе сімейне життя	6,55±5,24	7,97±5,52	1,075	0,287
Розвиток	9,79±4,17	6,91±4,52	2,687	0,009
Матеріальне благополуччя	10,00±5,22	7,45±4,06	2,211	0,031
Наявність друзів	7,94±4,48	10,18±4,31	2,072	0,042
Любов	7,88±5,16	7,70±5,07	0,144	0,886
Цікава робота	8,36±4,07	7,64±4,72	0,671	0,505
Суспільне визнання	12,09±3,62	11,45±4,72	0,614	0,541
Щастя інших	14,39±3,25	13,55±4,38	0,894	0,375

(9,42 ± 4,78 у студентів проти 11,85 ± 3,92 у вчителів; t=2,25; p≤0,05). Вчителі, на відміну від студентів, більш високим показником оцінювали свою охайність (5,97 ± 3,57 у вчителів проти 8,67 ± 5,31 у студентів; t=2,42; p≤0,05) та вихованість (4,06 ± 3,90 у вчителів проти 6,12 ± 5,09; t=1,84; p≤0,1). Отже, юнацький вік характеризувався проявом більшої сміливості у відстоюванні власних цінностей, готовності долати труднощі та проявом толерантності, а більш доросла вікова категорія досліджуваних відзначалася високою самооцінкою рівня вихованості, прагненням до порядку в речах, розкладу в справах, упевненості та передбачуваності подій (табл. 2).

У роботі нами також було проаналізовано статеві відмінності ціннісно-сміслової сфери окремо у студентів («дівчата – юнаки»), у вчителів («жінки – чоловіки») та у статевих групах, до яких входили представники різного віку («юнаки – чоловіки», «дівчата – жінки»).

Під час порівняння ставлень дівчат і хлопців до термінальних цінностей (за допомогою критерія U-Манна Уїтні) нами не було визначено статистично значущих відмінностей. У своїх життєвих прагненнях студенти однаковою мірою проявляли зацікавленість у фізичному та психічному здоров'ї (3,52 ± 2,99 у дівчат і 2,08 ± 1,51 у юнаків), самовдосконаленні (6,81 ± 4,55 у дівчат і 7,08 ± 4,68 у юнаків), матеріальному стані (7,67 ± 4,54 у дівчат і 7,08 ± 3,20 у юнаків), набутті знань та життєвого

досвіду (8,05 ± 3,8 у дівчат і 8,00 ± 5,27 у юнаків). За статевою ознакою студенти також не відрізнялися стурбованістю долею свого народу, людства загалом (13,71 ± 4,35 у дівчат і 13,25 ± 4,61 у юнаків), прагненнями до прекрасного та піднесеного (12,57 ± 5,13 у дівчат і 12,17 ± 5,25 у юнаків), пориванням до творчого розвитку (11,19 ± 4,88 у дівчат і 1,92 ± 5,81 юнаків).

У перевагах дівчат і юнаків інструментальних цінностей також не було виявлено значущих відмінностей. Студенти однаково високими показниками оцінювали такі інструментальні цінності, як вихованість (6,14 ± 5,10 у дівчат і 6,08 ± 5,30 у юнаків), життєрадісність (6,90 ± 4,83 у дівчат і 7,67 ± 4,79 у юнаків). Зазначимо, що для юнаків більш цінними, ніж для дівчат виступили такі властивості та відповідні їм образи дій, як чесність (у юнаків 8,75 ± 6,15 проти 11,05 ± 4,28 у дівчат), старанність (у юнаків 7,00 ± 3,36 проти 10,48 ± 5,36 у дівчат), терпимість (у юнаків 8,75 ± 6,15 проти 9,81 ± 3,92 у дівчат). Проте критерій U підтвердив наявність відмінностей лише за параметром «старанність», що досягли рівня статистичної тенденції (U=13,08; p≤0,078). Найменшою популярністю серед студентів користувалися такі стратегії, як високі вимоги до життя, непримиренність до недоліків, як особистих, так і оточуючих.

Отже, студентська вибірка практично не різнилася за перевагами термінальних та інстру-

Таблиця 2

Порівняння показників вираження інструментальних цінностей, одержаних на вибірках студентів і вчителів (критерій t-Стюдента)

Показник	Вчителі (n=48), M±σ	Студенти (n=51), M±σ	t	Sig. (2 tailed)
Охайність	5,97±3,57	8,67±5,31	2,421	0,018
Сміливість у відстоюванні власних думок	11,58±4,28	9,79±4,66	1,624	0,109
Терпимість	11,85±3,92	9,42±4,78	2,251	0,028
Вихованість	4,06±3,90	6,12±5,09	1,845	0,07

ментальних цінностей. Ймовірно, це можна пояснити специфікою вибраної спеціальності з відповідним набором загальних і спеціальних компетентностей, очікуваних результатів навчання.

Визначення статевих переваг серед термінальних цінностей у вибірці вчителів показало подібність у виборах: перші позиції посіли цінності «здоров'я» ($3,19 \pm 5,17$ у жінок і $1,14 \pm 0,38$ у чоловіків), «активна діяльність» ($7,08 \pm 4,26$ у жінок і $4,57 \pm 1,90$ у чоловіків), «щасливе сімейне життя» ($6,81 \pm 5,39$ у жінок і $5,57 \pm 4,93$ у чоловіків), «любов» ($7,88 \pm 5,50$ у жінок і $7,86 \pm 4,02$ у чоловіків). Серед цінностей, що посіли останні позиції і у жінок, і у чоловіків, слід назвати такі: щастя інших ($14,27 \pm 3,37$ у жінок і $14,86 \pm 2,97$ у чоловіків), краса природи ($12,85 \pm 4,86$ у жінок і $15,00 \pm 4,08$ у чоловіків), суспільне визнання ($12,23 \pm 3,50$ у жінок і $11,57 \pm 4,28$ у чоловіків). Статеві відмінності були виявлені лише за цінністю «розваги»: жінки, на відміну від чоловіків, більше цінують можливість мати відпочинок та не згадувати про обов'язки ($U=50,0$; $p \leq 0,069$).

Серед інструментальних цінностей жінками й чоловіками найбільші переваги віддавалися вихованості ($4,04 \pm 4,16$ у жінок і $4,14 \pm 3,02$ у чоловіків), охайності ($5,46 \pm 3,41$ у жінок і $7,86 \pm 3,8$ у чоловіків), життєрадісності ($7,77 \pm 4,86$ у жінок і $7,71 \pm 6,18$ у чоловіків). До найменш привабливих стратегій і жінками, і чоловіками були віднесені непримиримість до недоліків власних та оточуючих ($13,46 \pm 5,35$ у жінок і $12,29 \pm 5,65$ у чоловіків), високі вимоги ($12,62 \pm 15,86$ у жінок і $15,86 \pm 3,53$ у чоловіків). Порівняльний аналіз отриманих результатів показав, що чоловіки значно більше цінують стратегії, пов'язані з проявом твердої волі ($U=41,0$; $p \leq 0,027$), старанності ($U=43,5$; $p \leq 0,036$), а жінки – з рівнем домагання ($U=53,5$; $p \leq 0,094$). Отже, у зрілої категорії досліджуваних статеві відмінності проявилися більшою мірою. Жінки відрізнялися більш високими показниками індивідуальних перспективних завдань, а чоловіки – завзятістю в роботі, високою концентрацією сил на роботі та проявом твердості в прийнятті рішень.

Аналіз даних, одержаних усередині статевих груп (дівчата – жінки, юнаки – чоловіки), показав такі результати. У своїх життєвих прагненнях (термінальних цінностях) дівчата й жінки однаковою мірою приписували перші позиції здоров'ю ($3,52 \pm 2,99$ у дівчат і $3,19 \pm 5,17$ у жінок), цікавій роботі ($7,19 \pm 4,29$ у дівчат і $7,85 \pm 3,86$ у жінок), щасливому сімейному життю ($7,71 \pm 5,41$ у дівчат і $6,81 \pm 5,39$ у жінок), любові ($8,05 \pm 5,32$ у дівчат і $7,88 \pm 5,50$ у жінок), а останні позиції – щастю інших ($13,71 \pm 4,35$ у дівчат і $14,27 \pm 3,37$ у жінок), красі природи ($12,57 \pm 5,13$ у дівчат і $12,85 \pm 4,86$ у жінок) та розвагам ($12,52 \pm 4,25$

у дівчат і $11,35 \pm 4,75$ у жінок). Жінки відрізнялися більш значущим ставленням до здоров'я ($U=186,000$; $p \leq 0,038$), а дівчата – до матеріального благополуччя ($U=186,500$; $p \leq 0,063$) та розвитку ($U=196,000$; $p \leq 0,098$). Отже, порівняння термінальних цінностей у жіночій вибірці не виявило багато вікових відмінностей у життєвих перевагах. Поодинокі випадки, що були виявлені, можна пояснити проблемами й завданнями віку.

Серед інструментальних цінностей найбільш популярними серед дівчат і жінок були вихованість ($6,14 \pm 5,10$ у дівчат і $4,04 \pm 4,16$ у жінок), життєрадісність ($6,90 \pm 4,83$ у дівчат і $7,77 \pm 4,68$ у жінок) і відповідальність ($7,67 \pm 4,99$ у дівчат і $8,35 \pm 4,34$ у жінок). Останні позиції посіли такі властивості особистості, як непримиренність до недоліків особистих і оточуючих ($15,05 \pm 4,53$ у дівчат і $13,46 \pm 5,35$ у жінок), високі вимоги ($13,24 \pm 4,53$ у дівчат і $12,62 \pm 5,29$ у жінок), терпимість ($9,81 \pm 3,92$ у дівчат і $11,96 \pm 3,84$ у жінок) і чесність ($11,05 \pm 4,28$ у дівчат і $11,31 \pm 4,72$ у жінок). За допомогою критерія U було виявлено, що жінки, на відміну від дівчат, у своєму житті більше цінують у собі такі властивості, як охайність ($U=144,5$; $p \leq 0,006$), вихованість ($U=187,0$; $p \leq 0,062$) та освіченість ($U=196,5$; $p \leq 0,101$), а дівчата – сміливість у відстоюванні думок ($U=187,0$; $p \leq 0,065$). Знову виявлені нами відмінності більшою мірою пов'язувалися із завданнями віку: молоді прагнуть до укріплення власних соціальних позицій та збереження внутрішньої тотожності й цілісності, а досвідчені жінки – підтримання порядку в речах та думках, демонстрації зразкової поведінки та загальної культури. Зазначимо, що високі рейтингові оцінки інструментальних цінностей «вихованість» та «охайність» у вибірці жінок (порівняно з вибіркою студенток) відповідають результатам, одержаним у загальній вибірці вчителів під час їх порівняння з об'єднаною вибіркою студентів за інструментальними цінностями. Результати дівчат певною мірою перетиналися з показниками об'єднаної студентської вибірки, що відрізнялася високими показниками за сміливістю у відстоюванні власної думки. Отже, відмінності між студентською та дорослою вибірками в інструментальних цінностях пов'язувалися саме з уподобаннями, які перш за все виказували жінки та дівчата.

Аналіз термінальних цінностей юнаків і чоловіків показав подібність у пріоритетах, що стосуються здоров'я ($2,08 \pm 1,51$ у юнаків і $1,14 \pm 0,38$ у чоловіків) та любові ($7,08 \pm 4,74$ у юнаків і $7,86 \pm 4,02$ у чоловіків). Останні позиції однастайно було віддано цінностям «щастя інших» ($13,25 \pm 4,61$ у юнаків і $14,86 \pm 2,97$ у чоловіків), «краса природи» ($12,17 \pm 5,25$ у юнаків і $15,00 \pm 4,08$ у чоловіків), «суспільне

визнання» ($11,92 \pm 4,78$ у юнаків і $11,57 \pm 4,28$ у чоловіків). Юнаки, на відміну від чоловіків, надавали більшій значущості розвитку ($U=17,0$; $p \leq 0,034$) та розвагам ($U=23,0$; $p \leq 0,106$), а чоловіки більш цінували активне діяльне життя ($U=2,5$; $p \leq 0,001$), наявність друзів ($U=19,0$; $p \leq 0,049$) та здоров'я ($U=25,0$; $p \leq 0,095$).

Порівняння інструментальних цінностей виявило подібність у виборах домінуючих («вихованість» – $6,08 \pm 5,30$ у юнаків і $4,14 \pm 3,02$ у чоловіків; «старанність» – $7,00 \pm 3,36$ у юнаків і $5,43 \pm 4,58$ у чоловіків; «охайність» – $7,50 \pm 5,57$ у юнаків і $7,86 \pm 3,8$ у чоловіків; «життєрадісність» – $7,67 \pm 4,79$ у юнаків і $7,71 \pm 6,18$ у чоловіків) та малозначущих («високі вимоги» – $13,42 \pm 4,56$ у юнаків і $15,86 \pm 3,53$ у чоловіків; «непримиренність до недоліків у собі та інших» – $11,92 \pm 5,37$ у юнаків і $12,29 \pm 5,65$ у чоловіків; «широта поглядів» – $10,92 \pm 5,20$ у юнаків і $11,57 \pm 3,78$ у чоловіків) цінностей. Юнаки відзначалися більш високими оцінками шкали «високі вимоги» ($U=21,5$; $p \leq 0,079$), а чоловіки – «тверда воля» ($U=17,5$; $p \leq 0,038$). Результати чоловіків підтвердили результати порівнянь, отриманих під час аналізу оцінок вчителів «чоловіки – жінки».

Одержані показники чоловіків відповідають результатам порівняння загальних вибірок учителів та студентів за термінальними цінностями, які відрізнялися високими оцінками активної діяльності та наявності друзів. Результати юнаків відповідали показникам об'єднаної студентської вибірки, що відрізнялася більш високими показниками за розвитком. Отже, відмінності у перевагах термінальних цінностей студентів та вчителів перш за все пов'язувалися з уподобаннями, які вказували чоловіки та юнаки.

Висновки з проведеного дослідження. Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, ми доходимо висновку, що у зрілій категорії досліджуваних статеві відмінності проявилися більшою мірою. Жінки відрізня-

лися більш високими показниками індивідуальних перспективних завдань, а чоловіки – завзятістю у роботі, високою концентрацією сил у роботі та проявом твердості у прийнятті рішень. Також було виявлено, що статеві відмінності у переважаючих термінальних цінностях більшою мірою пов'язувалися з уподобаннями чоловіків і юнаків, які, на відміну від жіночої групи, надавали високої значущості активній діяльності та наявності друзів. У перевагах інструментальних цінностей статеві відмінності більше пов'язувалися з уподобаннями дівчат і жінок, які, на відміну від чоловічої групи, надавали значущості охайності та вихованості. Виявлені нами вікові відмінності у ціннісних перевагах дорослої та студентської груп відповідали реалізації вікових завдань: студенти показали спрямованість на досягнення матеріальних і соціальних благ завдяки саморозвитку та висуванню високих вимог до себе, прояву сміливості у відстоюванні власних позицій, а доросла категорія показала стурбованість змістовим та емоційним наповненням життя, що досягається завдяки вихованості та охайності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бовуар де С. Второй пол. Т. 1, 2 / пер. с фр. ; общ. ред. и вступ. ст. С.Г. Айвазовой, коммент. М.В. Аристовой. Москва : Прогресс ; Санкт-Петербург : Алетейя, 1997.
2. Гиллиган К. Иным голосом: психологическая теория и развитие женщин. *Этическая мысль* : научно-публицистические чтения / общ. ред. А.А. Гусейнова. Москва : Республика, 1992. 446 с.
3. Малкина-Пых И.Г. Гендерная терапия. Москва : Эксмо, 2006. С. 22–24.
4. Райгородский Д.Я. Методика «Ценностные ориентации М. Рокича». *Практическая психодиагностика. Методики и тесты* : учебное пособие. Самара : Издательский Дом «БАХРАХ-М», 2000. С. 637–641.
5. Модель морального развития Л. Колберга. URL: https://psyera.ru/model-moralnogo-razvitiya-l-kolberga_9041.htm.